

առանց բացայայտ անուան հեղինակացն, կան ի ամին և «Գոչէր հրեշտակն» յերես 129, «Ո՛վ զարմանալի» . 136:

Ձեռագիրս ճոխ է՝ գեղեցկագոյն ոսկե-բանգ պատկերիկներով, որոնք կը ներկայացնեն թէ՛ արքայան պատկերներ և թէ՛ թուրք կամ այլ համագոյնտներով անձեր, կան նմանապէս թռչնոց և կենդանեաց համախմբուածներ հարտարօրէն կազմուած: Նոյն ոճով են իր մէջ փոքրիկ շքնաղ խորանիկներ գունագեղ երանգներով, ինչպէս նաեւ լուսանցազարդեր և զլխագրեր:

Սոյն Տաղարանէն կը հրատարակենք հետաքրքրական տաղ մը, որոյ վերնագիրն է «ՏԱՂ ԱՍՍՅԵԱԼ Ի ՎԵՐԱՅ ԽՈԶԻ ԱԶՆԻԻ» . արդէն լուսանցքին վրան ալ կայ նկարուած խոզ մը: Ուսանաւորը հետեւեալն է.

Արդ խոզն է դեղ ամէն ցաւի,
ինքն բազում իրս պիտանի,
Քսան ազգ նա դեղ է ցաւի
Սուրբ կերակուր քրիստոնէի:

Ատամն է դեղեցի հիւանդի,
Եւ պիտանի թղթակոկի
Եւ աղացեալ ընդ շաքարի՝
Դեղ է աչաց կուրած մարդի:

Եւ եղն է դեղ լաշած ձիի,
Արիւնքն դեղ է Ղուզդուշի,
Իսկ միտքն դեղ է Ջերմուտի,
Քացխով եփեալ դեղ քամուտի:

Յորժամ որ միտն գինով եփի,
Դեղ է ցաւոց արեան բերի.
Մագն՝ ոչխարաց թիթղըն ցաւի.
Եւ պիտանի թիթղիածի:

Դեղ է մօրված մազաթափի,
Ալ և զըլխոյն մազընկածի.
Եւ երբ այրեն զմազըն խոզի
Ծուխն ո՛լլադեղ մեղրաճանճի:

Ճրագուն ծեծեալ ընդ սըխտորի
Դեղ է ցըրտոյ մըսան մարդի.
Ալ և մօրված մազակերի,
Մագ բուսցընէ քօսա մարդի:

Խոզի ձայնէն ֆիլըն փախի,
Եւ պատերազմըն խափանի:

Միտքն խորված դեղ քաղցածի,
Այսքան բարեաց թուրքին զըրկի:

Ջերիկամունքն վարազ խոզի
Քարկայ դեղթափ ամէն ցաւի,
Տաքուած ըմպէ զարիւն խոզի,
Վէրէմ ցաւոցըն ազատի:

Խոզի լեղի դեղ է ցաւի,
Շան կատրածի զմարդ բռնածի
Փետթէ զմազն դու քէլ զըլխի
Ջլեղին այն ած գնա ած՝ բժշկի:

Դարձեալ քեզ դեղ ասեմ պօղ մի
Թէ մարդ խոկա յանկարծակի,
Շանփին խառնեն ընդ կաթ խոզի
Քսեն ի կուլն դեղ է պօղ մի:

Դարձեալ քեզ դեղ տամ պիտանի,
Երբ աչք մարդոյն վատտեմի,
Ջերեկկամաց ճրագուն խոզի,
Հառա փետրով քըսել պիտի:

Արտեանունքն աչաց մարդի՝
Լուսաւորեալ պայծառացի
Ալ և վէզին խոզընմազի,
Խիտ գեղեցիկ ֆըռչին լինի:

Նշանակուած չէ ուսանաւոր գրութեանս
հեղինակը:

Ո . Կ .

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԶԵՌԱԳԻՐՔ Ս . ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔԻՆ

(Շար. տես Բազմավէպ, 1924 էջ 356)

Լ .

Հ Է Ք Ի Մ Ա Ր Ա Ն

Այլևայլ հեղինակներէ ժողովածու մ'է այս Ձեռագիրը, և զլիաւորաբար Ամիր-տովմաթի բժշկարանէն վերցուած, որ կը կրէ Ձեռագրատան 1767 թուահամարը:

21 հարիւրորդամեդր մեծութիւն, 16,5 հարիւրորդամեդր լայնութիւն և 1,5 հարիւրորդամեդր թանձրութիւն ունի. կաշէկազմ է՝ բայց քայքայուած վիճակի մէջ.

թուղթը սովորական, գերբըրը անճոռնի, ոչ նոսր են և ոչ շեղագիր:

Յայտնի չէ՝ թե ո՞վ ընդօրինակած է զայն, և առաջին էջին վրայ կը կարդանք միայն.

« Գիրք ոչ [որ] գոչէ Հեքիմարան գրվեցաւ ի Քաթայ 1206 օգոստոսի սկարն » սողերը, ուրկէ կարելի է որոշել, թէ ընդօրինակուած է՝ 1757ին:

Այս ձեռագիրը պատկանած է Հ. Միշաս վ. Բժշկեանի, որ նուիրած է զայն Ս. Ղազարի:

*

Ուշադրութիւն և կարեւորութիւն առթող ոչ մէկ բան չի ներկայացներ ձեռագիրս, քանի որ կատարեալ՝ բայց աղաւաղուած գրութիւն մ'է Ամիրտովլաթէ:

Հատորին վերջը կան ուրիշ գրիչներէ գրուած թուրքերէն առակներ, և ամենէն վերջն ալ՝

« Յամի 1830 յունվար, խօյերայ ցար »
« Խարատա ընկաւ, մէկ ամիս մը գշեց. 100 »
« մարդու չափ մեռաւ: Քիւնիսլ ստրկանով »
« (փորհարութեամբ ըսել կ'ուզէ) մէկ քանի »
« սահարը կը մեղցրեն: Շուտ մը արիւն »
« սանկով ազատող ալ եղաւ » խօսքը:

Հատորին սկիզբը կայ բժիշկներու ուղղուած լաւ խրատներ, դարձեալ Ամիրտովլաթէ առնուած, որոնց մէջ ուշադրուած են արժանի է հետեւեալը.

« Շատ սք կան որ զանուն թշկոյրեան »
« յանձն են առել և զիւր թժիշկ է յանուա- »
« նել, եւի հարցանես քէ զինչ է թշկու- »
« րիւն, նա չի գիտէ զինչ գործէ և ոչ կարէ »
« պատասխանի տալ, զի այնոր համար՝ որ »
« ի վարպետէ չէ կարդացել և քէ կարդացել »
« է չէ հասկացել կամ մօտացել է և առ- »
« գիտութիւն և որ այսպիսի մարդիկ ունին »
« և չքգիտէ գրական գաղաչքն և զետքն և »
« չի հասկանա զինչ գործէ »:

Դարեր առաջ գրուած այս հին հին խօսքերը որչափ յարմար են տակաւին այսօրուան. որչափ սգէտներ կան, շաղ-

փաղփներ, արտաքին շպարով ծածկուած լեզուանի անուամեասէր իմաստակներ, որոնք « Բժիշկ » անունով, կատարեալ ստուերածներ են և անպատուութիւն բժշկական բարձր կոչումին և արուեստին...:

Լ Ա.

Զ Ի Ա Գ Ա Ր Մ Ա Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

« ԽՄԲԱԳԻՐՔ » անունը կրող ձեռագրաւորան 339դ տակին 5 թիւն ունեցող երկն է սա, դժբախտաբար հագիւ երեք թերթ, որու համար գրուած է ցուցակին մէջ՝ թէ ինկած է « Ի ԲԺՇԿԱՐԱՆԷՆ ԳՈՒՆԴՍԱՊԼԻ »:

21 հարիւրդամեղը մեծութիւն, և 14 հարիւրդամեղը լայնութիւն ունին այս թերթերը, և են մազաղաթեայ:

Ընդ ամէնը 5 էջ միասին գրութիւն է, բոլորագիր սև թանաքով, բայց նուներու սկիզբը կարմրագիր,

Սկիզբը կայ Տեղեկութիւն մը, Միաբանութեան կողմէ գրուած, զոր Բազմավէպ՝ և Զարպանեղեան հրատարակած են անգամ մը, և ուրկէ կարելի է դատել, թէ այս ձեռագիրը կը վերաբերի 13րդ դարու. և ահա թէ ինչ կ'ըսէ այդ Տեղեկութիւնը.

« Ի Փարիզեան արքայական մատենա- »
« դարանի գոյ գրքնյի մի գրչագիր (քիւ »
« 109) հայերէն եօտրագիր ՔԻՄԻԱԲԱՆՈՒ- »
« ԹԻՒՆ անուանեալ, յորում հետաքննական »
« է հաստատօյ զոր ամէ ի մէջ և քերես »
« սկեարկիցէ զայսմանկ (էջ 52) « Գիրք »
« արուեստի քիմիական »: « Եւ այս խրատ- »
« նիս այլ ի հետ պարզատ շինելուն և մոյս »
« տալուն էր գրած ի նոյն իմաստասիրաց »
« Պարսից զոր բարբոսանեց՝ Հիքրում բա- »
« զատորն Հայոց յորժամ զնաց Ժըս հեծե- »
« լով ի ՎՐ Բուսամոյն Սուրտանին և կու- »

1. « ԲԱԶՄԱՎԷՊ » 1867, էջ 354: Երկրորդ անգամ նորէն Հ. Բ. Սարգիսեան:

2. « Հայկական բարգամեօրեանք նախնեաց », էջ 558:

3. Իմանալ՝ բարգամեկ նա:

« տորհաց և սպառնաց զամենսին և զհնաց
« մեծաւ պատվով առ Պաղտատ առ Նոսր
« խալիֆայն և մեծ պարգեօք դարձաւ: Եւ
« իմաստասէր ոմն սարկաւոց Ստեփանոս
« տնուն գտեալ առ կայսրն որ այնչափ սզգի
« ազգի գիր և լեզու ունեալ եման առաջի
« փիլիսոփայիցն և ոչ կայր գիր որ առ
« եմայ ոչ գտանէր. և հա սիրեցեալ հոգեւ
« ի Հայոց քաղաւորէն վասն հզօր գիտու-
« բեան և ինկրեաց յարքայէն և ետ քարգ-
« մանկ երեք գիրս վասն ճիշտ պոյրարեման
« և վասն բրի շինելոյ և վասն արեգակն
« և յունի արվեստին և բերեալ ի Հայոց
« աշխարհս »:

*

Սոյն տեղեկատուութիւնը, ինչպէս կ'ի-
մացուի, քաղուած է Պարիսի Bibliothè-
que nationaleի մէջ գտնուած և 109
թիւը կրող Հայերէն ձեռագիր Քիմիարա-
նութենէն, որու վրայ ես ալ խօսած եմ,
այդ Մատենադարանին Հայ բժշկական
ձեռագիրները ծանօթացուցած ժամանակս
(տես ԱՐԵՆԵԼԷ Կ. Պրոյոյ 1889, թիւ 1731,
1733): Այդ Քիմիարանութեան պարու-
նակած մէկ հատուածին նայելով, այս
Զիադարմանուրիին ալ Հեթում թագաւորի
խնդրանքով թարգմանած է Հայերէնի Ի-
ՄԱՍՏԱՍԵՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԱՐԿԱՒԱԳ, որ
յայտնի է թէ կ'ապրէր 13րդ դարու մէջ.
որովհետեւ Հեթում թագաւորի այդ 18000
հեծեակներով արշաւանքը պէտք է ընդու-
նիլ, 1263ին ըրածը:

*

Յաւալի է որ աւելի տեղեկութիւն չի
կայ այս ձեռագրին վրայ, զոր 1867ի
Քաղաքապետ թարգմանութիւն կը համարի
Գաղղիերէնէ՝ մէջը սոյն լեզուով բառեր
գտնուելուն համար, մինչ ակնյայտնի է
որ Պաղտատի մէջ թարգմանուածը՝ ան-
կասկած Աբարեբէնէն եղած կրնար ըլլալ:

Լեզուն ռամկօրէն է և այս հատուածն
ունի նախ՝ Ա-Ժ. Գլուխ՝ երեք էջ, ապա
ԻԹ-Լ. Գլուխ՝ երկու էջ, միջանկեալ պա-
կասներ ունենալուն:

Առաջիններու վերնագիրն է՝ Ա. Յա-
ղագս կարեւորայ, Բ. Յաղագս ֆրեւտի, Գ.
Յաղագս Գամայ և Ունեցի որ չկարէ քաղել
և գոյնը, Դ. Յաղագս Թրի որ չիկի ի
գրաստուն տողն կամ ի ձաքն, Ե. Յաղագս
Կոլլեւի, Չ. Յաղագս Գամպուրի, Ը. Յա-
ղագս Մկնատմարոյ, Թ. Յաղագս Ըսամա-
տիսի, Ժ. Յաղագս Ֆարսնի, Ժ. Յաղագս
Գալլայաի. Իսկ Երկրորդ մասին վերնա-
գիրն է՝ ԻԹ. Յաղագս Սրօսի, Լ. Յաղագս
ձեռնալոյր զրա գրաստն և զվատորն, որ
կիսատ է:

Սոյն Գլուխներուն բառերէն՝ Ֆրեւտայ,
ձիերու շնչարգելութեան ու միզարգելու-
թեան մէկ տեսակն է. բոլոր ձիերու այլ-
եայլ տեղերու վրայ եղած կողտերն են.
Կոլլեւը ձիու թիկնացաւութիւնն է. Գամ-
պուրը թարսիստ վէրք մ'է, նոյնպէս
Մկնատմար. Ըսամատիսը զոր շփոթելու
չէ Rheumatisme ի հետ, ձիերու աչքի
ցաւն է. Գալլայաը՝ ձիերու պրկախտն է,
Իսկ Սրօսը՝ ձիու սրունքն ելած տեսակ
մը պինդ ունեցը:

Քարեբախտարար այս ձեռագիրը ամ-
բողջութեամբ տպած է Քաղաքապետի՝ 1867ին
(էջ 354-357), բայց այդ թուականէն ի
վեր զեռ նոր լոյս մը չէ հասած մեզի՝
այս Զիադարմանուրեան ֆապսած կամ լաւ
ես՝ կորսուած մասերուն վրայ:

Լ.Բ.

ՀԱՏՈՒԱՅԻ ԱՄԻՐՏՈՒՎԱԹԷ

Ս. Ղազարի ձեռագրատան «Խմբագիրք»
կոչուած 61 թուահամարով տուփին պա-
րունակած ձեռագիր հատուածներու 6 թիւը
կրողն է սա, որ 22 հարիւրորդամեզը մե-
ծութիւն, 18 հարիւրորդամեզը լայնութիւն,
1 հարիւրորդամեզը թանձրութիւն, լաւ
կազմուած ու լաւ պահուած նոսրագիր աշ-

խատուութիւն մ'է, բարձրակեայ թուղթի վըրայ, բայց սկիզբէն և վերջէն բոլորովին պակաս:

Ձայն աչքէ անցնելով, կը տեսնենք թէ Ամիրտուղլաթի Անգրիտայ Անգրիտէն մաս մ'է, բաւական խղճմտութեամբ ընդօրինակուած, բայց սխալագիր:

Յայտնի չէ թէ ո՛ր գրուած է այն և ո՛վ է եղած գրիչը. ամենայն հաւանակաւ նութեամբ 17րդ դարու գործ պէտք է ըլլայ:

ՏՕԲԹ. ՎԱՆԻՍԻՍ Գ. ԹՈՐՈՒՍԵԱՆ

Վիեննայի — Մ. Վագսը

14 Յունուար 1923

(Շարունակելի)

Ս Ո Ր Ա Կ Ա Լ

○ ○ ○

«Զիարդ Վասակ Մամիկոնեան սպա-րապետն Հայոց սպանանէր զՍորախոյ (կամ զՍրախոյ) ասպատանին արքային Պարսից, Բուզանդ, Գլ. ԺՁ:

Բազմալիկի ներկայ տարւոյ Մայիս և Յունիս պրակներուն մէջ Նահապետեան ընդարձակ զրութեամբ մը կ'անդրադառնայ բառիս մասին վարդանեանի յայտնած կարծեաց, որուն յառաջ բերած ստուգաբանութիւնը երկարօրէն քննադատելէ յետոյ՝ իր գիւտը մէջտեղ կը դնէ իբրեւ ուղիղ մեկնութիւն:

Ըստ իս խնդրոյ առարկայ բառս ոչ վարդանեանի և ոչ Նահապետեանի փորձերով բացատրուած է և դեռ լուսարանութեան կը կարօտի:

Տեղէն և պարագաներէն դատելով Սորախոյը պիտի նշանակէ ախոռապետ, մանաւանդ որ դէպքը պատմած ատեն Բուզանդ երկու տեղ «ախոռապետ» բառը կը գործածէ: Վանի որ խնդիրը ասպատանի հետ է՝ բնականաբար ախոռապետին մասին է խօսքը. հետեւները երթալու և բռնա-

գրօսիկ մեկնութիւններ տալու տեղի չկայ: Այս կէտին վրայ բանասէրը համաձայն են:

Բայց թէ Սորախոյը ինքնին ինչ բառ է. արդեօք հարազատ է թէ աղաւաղ. առ ի չգոյ է հաստատ հիման՝ դժուար է տակաւին որոշապէս ըսել: Նահապետեան ժամանակին հարցականով մը անցած էր. լաւ կ'ընէր որ նոյն հարցականը պահէր նաև այսօր: Բայց ահա մտքին մէջ նոր լոյս մը ծագեր է, թէ սորը ըստ ամենայն հաւանականութեան՝ եկամուտ գաղթական բառ մ'է որ եկած միացած է մեր «կալ»ին: «Ոչ ոք կասկածներ է թէ օտար բառ մ'է» կ'ըսէ, և առ ի հաստատութիւն իր այս գիւտին՝ սոր բառին վրայ Վիեննայի Պ. Կարապետ Չորպանեանէն քաղած տեղեկութիւնը կը յիշէ, ըստ որում սորը պարսկերէն սոր կամ սորն է, պատ, պարսկի նշանակութեամբ: Հետեւաբար Սորախոյ կը նշանակէ «Պատնէշափակ, պարսկափակ շինի, տեղւոյ կառավարիչը, այսպէս էր Պարսից արքայի ասպատանն, ձիանոցները, ախոռները, քաղաքումի, զուարակափակ տեղւոյ մէջ ամփոփուած, որու վարիչն է ՍՈՐԱԿԱՆ, նոյն և զԼՈՒՍ ու վերակացու տանը, աւանին ԱՆՈՒՍ-ՊԵՏ»:

Նախ և առաջ սոր բառը سوراخ. Պարսկերէն ընտիր բառարանին համաձայն կը նշանակէ 1. խրախճանք, խնջոյք, հացկերոյթ, հիւրընկալութիւն, հարսնիք են: 2. գորշ մոխրագոյն, 3. կարմիր գոյն. և կը յաւելու որ Արաբերէնի մէջ կը նշանակէ բերդի, մարոցի պատ, պարսկա ակاد:

Որմէ կը տեսնուի թէ սոր կամ սոր «պատ» նշանակութեամբ պարսկերէնի մէջ բնաւ չի գործածուիր և քանի որ մեր

1. Պարսկերէն յաճախ լսած ենք այդ բառը նոյն իմաստներով և միշտ ու հնչումով. կ'ըսուի զ. օ. دانه — սեպտ տալ, հիւրասիրել:

دانه سوراخ — սեպտ տալ, հիւրասիրել, սեպտի մասնակցել: